

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ПЛАНІВ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ**

**навчальної дисципліни циклу професійної (обов'язкової) з підготовки за
першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти за спеціальностями 261
"Пожежна безпека", 263 «Цивільна безпека», 161 «Хімічні технології та
інженерія», 242 «Туризм», 053 «Психологія», 183 «Технології захисту
навколишнього середовища», 101 «Екологія»**

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ. Навчальна програма підготовки фахівця за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти у галузі знань 10 «Природничі науки» за спеціальністю 101 «Екологія», у галузі знань 26 «Цивільна безпека» за спеціальністю 261 «Пожежна безпека» та 263 «Цивільна безпека», у галузі знань 16 «Хімічна та біоінженерія» за спеціальністю 161 «Хімічні технології та інженерія», у галузі знань 18 «Виробництво та технології» за спеціальністю 183 «Технології захисту навколишнього середовища», у галузі знань 24 «Сфера обслуговування» за спеціальністю 242 «Туризм», у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія».

Методичні вказівки складено відповідно до освітньо-професійної програми з підготовки фахівців за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти у галузі знань 10 «Природничі науки» за спеціальністю 101 «Екологія», у галузі знань 26 «Цивільна безпека» за спеціальністю 261 «Пожежна безпека» та 263 «Цивільна безпека», у галузі знань 16 «Хімічна та біоінженерія» за спеціальністю 161 «Хімічні технології та інженерія», у галузі знань 18 «Виробництво та технології» за спеціальністю 183 «Технології захисту навколишнього середовища», у галузі знань 24 «Сфера обслуговування» за спеціальністю 242 «Туризм», у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія».

Ухвалено на засіданні кафедри
соціальних і гуманітарних дисциплін
Протокол № 12 від 17.06.2019 р.

Затверджую:
Завідувач кафедри соціальних і
гуманітарних дисциплін
доктор філософських наук
полковник служби
цивільного захисту

О.В. Рябініна

“18 ” червня 2019 р.

Укладачі:

Хорошев О.М. – Кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України

Гонтаренко Л.О. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України

© Національний університет цивільного
захисту України
2019

МОДУЛЬ № 1. ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ С НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО ХІХ СТОРІЧЧЯ.

ВСТУП. СТАРОДАВНЯ І СЕРЕДНЬОВІЧНА ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

Тема 1.1. Давня доба. Кочові племена на території України

Навчальні питання:

1. Кам'яний вік. Зародки культури.
2. Бронзовий вік. Культура.
3. Кіммерійці. Скіфи. Сармати. Культура кочових племен.
4. Міста – держави Північного Причорномор'я. Вплив грецької культури.

В першому питанні слід визначити період появи людини на території України, формування примітивної суспільної організації, появу знарядь праці, що стали основою визначення періодів розвитку людини. Зародження та розвиток мови, мистецтва, релігії. Кардинальні зміни, що стали рушійною силою розвитку людства. Проаналізувати перші форми культури первісної людини.

У другому питанні визначити місця появи та розповсюдження бронзових виробів. Характеризуючи бронзову добу, що тривала майже тисячу років, визначити суттєві зміни в господарському, соціальному та культурному житті суспільства. Вказати на завершення першого великого поділу праці, зростання ролі чоловіка, що зумовило перехід до патріархату, виокремлення малої сім'ї, формування союзів племен, виокремлення стану воїнів. Дати характеристику культурі бронзового віку.

Поширення заліза сприяло підвищенню продуктивності праці, докорінним змінам в суспільному розвитку, посиленню військової могутності, міграційним процесам, торгівлі, майнової диференціації, формуванню військово-племінних об'єднань, зародженню державності.

Розкрити походження, становлення, розвиток та вплив кочових народів, що прийшли та проживали на наших територіях. Окреслити специфіку культури кочових племен та її асиміляцію з місцевою культурою. Розкрити період грецької колонізації Північного Причорномор'я. Проаналізувати устрій та розвиток міст-держав Херсонес, Тира Ольвія, Боспорського царства зі столицею Пантікапей як центрів торгівлі та впливу цивілізації і культури на місцеве населення. Сусідство зі скіфами, взаємний вплив та розвиток відносин.

Питання для самостійної підготовки:

1. *Палеоліт (ранній, середній та пізній)* Найдавніша людина - архантроп. Перші стоянки первісних людей на території України. Знаряддя праці та їх вдосконалення. Неандерталець або палеоантроп. Кардинальні зрушення у середньому палеоліті. Боротьба за існування, добування вогню, закладання основ духовного світу людини. Кроманьйонець або неоантроп. Урізноманітнення знарядь праці. Заборона шлюбів в одній родинній групі, складання первісного родового ладу. Мезолітичні зміни.

2. *Неолітична революція.* Розвиток економіки та нового способу життя. Перехід від привласнювального до відтворювального (продуктивного) господарства. Виникнення ремесел. Перехід від матріархату до патріархату.

3. *Трипільська культура.* Період її існування з 4 тис. до н.е. до середини 3 тис. до н.е. Утвердження відтворювального (продуктивного) господарства. Обробка землі, глиняний посуд, житла, виникнення металургії, знайомство з першим металом (мідь). Енеоліт. Племінні об'єднання. Зникнення трипільців.

Література: 1, 4, 5, 6, 7, 9, 11, 14, 29, 32, 33.

Тема 1.2. Русь-Україна (Київська держава)

Навчальні питання:

1. Слов'янські племена VI-IX ст. Перші державні утворення східних слов'ян. Культура східних слов'ян.
2. Виникнення і формування державності у східних слов'ян.
3. Етапи розвитку Київської держави, їх основні риси.
4. Запровадження християнства, його вплив на подальший розвиток держави та культури.

У відповіді на перше питання слід визначити, що доба VI-IX ст. в історії слов'янства характеризується глибокими соціально-економічними та суспільними змінами, визріванням, появою та становленням Київської держави, своєрідним фундаментом якої були великі союзи слов'янських племен. Подальше становлення державності у східних слов'ян було закономірним підсумком внутрішньої еволюції їхнього суспільства. Культура східних слов'ян.

Бажано висловити свою думку щодо теоретичних проблем етногенезу слов'ян, впливу контактів з іншими етносами на слов'янський етногенез. Поміркувати над проявом у слов'ян основних ознак етносу: територія, культура, мова, самосвідомість, самоназва.

Відповідаючи на друге питання, необхідно дати характеристику норманської та антинорманської теорій походження держави, хозарської гіпотези та сучасного бачення процесу державотворення русів. Бажано також висловити свою думку щодо походження назви «Україна», історичного розвитку етноніму "Русь".

Висвітлюючи третє питання, слід коротко зупинитися на основних етапах розвитку Київської держави: виникнення і становлення (кінець IX – кінець X ст.), піднесення та розквіт (кінець X – середина XI ст.), політична роздробленість (кінець XI – середина XIII ст.), показати характерні риси цих етапів, зростання держави, активну реформаторську діяльність Київських князів.

Сутність четвертого питання полягає в тому, що запровадження християнства – це епохальний переворот як в історії та культурі Київської держави, так і у східних слов'ян взагалі, який не тільки суттєво вплинув на всі сфери тогочасного суспільного життя, а й надовго визначив характерні особливості вітчизняної моделі історичного розвитку. Визначити специфіку розвитку культури слов'ян та її зв'язків з Візантією та Європою.

Завершується семінарське заняття оцінкою значення Київської держави в історії українського народу в контексті історії Європи та світової історії.

Питання для самостійної підготовки:

1. *Політичний устрій. Становлення давньоруського права.*

У відповіді на питання необхідно підкреслити, що Київська держава – ранньофеодальна монархія, що пережила складну трансформацію. Її розвиток відбувався у двох напрямках: від системи управління, що випливала з військової організації – до цивільних форм правління, та від посилення централізму – до децентралізації. Основні елементи трьох моделей управління – монархічної, аристократичної та демократичної. Слід відзначити, що співпраця, суперництво і протистояння цих елементів надавали динаміки суспільному розвитку.

2. *Соціально-економічний розвиток Русі-України.*

Відповідаючи на це питання, треба визначити, що провідною галуззю економіки того часу було сільське господарство, розвиток якого спирався, як на досвід попередніх поколінь, так і на пошук нових технологій обробки землі та удосконалення знарядь праці.

3. *Проблеми етнічного складу Київської держави.*

Характеризуючи складний і тривалий процес формування феодальних відносин Київської держави, необхідно відзначити як його збіг з загальноєвропейськими тенденціями, так і його особливості.

В цьому питанні треба визначити суть проблеми етнічного складу держави: що існувало – єдина давньоруська народність чи окремі праєтноси українців, росіян, білорусів? Бажано

охарактеризувати концепції М.Карамзіна, С. Соловйова, В.Ключевського, М.Погодіна, Б.Рибакова. Проаналізувати новий підхід до вирішення проблеми етнічного складу Київської Держави у М.Грушевського та відношення до нього як офіційної радянської історичної науки, так і сучасних українських істориків.

4. Писемні джерела Київської держави.

Дати характеристику основним писемним джерелам: «Повість минулих літ», «Слово о полку Ігоровім», «Іпатіївський літопис». «Руська правда» Ярослава Мудрого та «Правда Ярославичів».

Теми рефератів:

1. Наслідки та значення Великого розселення слов'ян.
2. Вплив християнської релігії на розвиток давньоруської культури.
3. Розвиток шкільної справи за часів Руси-України.
4. Особливості розвитку музичного та театрального мистецтва Київської держави.

Література: 1, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 18, 23, 25, 27, 28, 29, 33, 35, 36, 41.

Тема 1.3. Політична роздробленість Київської держави. Королівство Руське (Галицько-Волинська держава). Монгольська навала.

Питання для самостійної підготовки:

1. Економічні та соціально-політичні причини феодальної роздробленості. Етнічні процеси та розвиток культури.
2. Київська держава за часів роздробленості.
3. Виникнення та розвиток Галицько-Волинської держави.
4. Монгольська навала.

Відповідаючи на перше питання, треба зосередити увагу на головних чинниках політичної роздробленості Київської держави: невизначені механізми престолонаслідування; зростання боярського землеволодіння; невідповідність форми об'єднання земель вимогам часу; набіги степовиків; велика територія та пов'язане з цим зростання політичної самостійності удільних князівств, занепад торгівельних шляхів, що проходили через давньоруські землі. Специфіка розвитку культури князівств періоду роздробленості.

У другому питанні треба звернути увагу, що цей період став перехідним від ранньофеодальної, слабо централізованої до феодальної держави. Формування інститутів розвиненого феодалізму, зростання виробничих сил, водночас з падінням обороноздатності князівств.

Відповідь на третє питання передбачає окреслення історії виникнення Галицько-Волинської держави. Головну увагу слід приділити аналізу етапів розвитку Галицько-Волинського князівства та показати його важливу роль в історії України.

Розглядаючи четверте питання треба висвітлити причини поразки князівств у боротьбі з монгольською навалою, а також наслідки золотоординського панування.

З'ясувати, які князівства і коли відокремились від Київської держави. Розкрити специфіку їхнього розвитку. Соціально-економічний та політичний розвиток Київської, Волинської, Галицької та Чернігівської земель.

Охарактеризувати діяльність князя, з яким пов'язані створення та розквіт Руського королівства. Показати зростання впливу князівства на міжнародній арені.

Теми рефератів:

1. Літописання Галицько-Волинського князівства.
2. Особливості архітектури та живопису Галицько-Волинського князівства. Розвиток південно-західних князівств.
3. Данило Романович Галицький.

Література: 1, 3, 4, 6, 7, 8, 10, 11, 14, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 32, 33, 35, 36, 40, 41

Тема 1.4. Українські землі у складі Литви та Польщі

Навчальні питання:

1. Українські землі у складі Великого князівства Литовського.
2. Етапи об'єднання Польщі та Литви. Втрата автономії руськими князівствами.
3. Антифеодальна боротьба українського народу та боротьба за національну незалежність.
4. Причини та теорії виникнення козацтва.
5. Запорозька Січ. Особливості козацької форми державності. Самобутня козацька культура.

У першому питанні розкрити суперечливі наслідки захоплення українських земель Литовським князівством: з одного боку – послаблення золотоординського ярма; об'єднання сил для захисту своєї землі від Тевтонського ордену та монгольської навали, досить вільний економічний розвиток, специфіка державотворення. З іншого боку - втрата державності та політичної незалежності.

Друге питання потребує з'ясування основних причин об'єднання Польської та Литовської держав, політичних, соціальних, релігійних та культурних наслідків цієї події для українських земель, що ввійшли до складу нової держави – Речі Посполитої. Кревська (1385), Люблінська (1569) та Берестейська церковна (1596) унії. Втрата автономії українських земель.

У третьому питанні розкрити причини антифеодальної та національної боротьби українського населення проти гноблення, закріпачення, утисків православної церкви, української мови та культури.

Відповідаючи на четверте питання, треба відзначити, що проблема появи козацтва й досі є дискусійною ("хозарська", "тюркська", "черкаська", "татарська", "автохтонна", "захисна" та інші версії). Козацтво сформувалося на стику землеробської та кочової цивілізацій. Ґрунтом для формування козацтва стало існування великого масиву вільних земель, посилення соціально-економічних протиріч, релігійного і національного гніту; зростання зовнішньої загрози з боку турків та татар.

У п'ятому питанні розкрити головні ознаки держави, які були притаманні Січі. Охарактеризувати специфічні історичні умови та обставини життя запорожців, що зумовили особливості козацької державності, її недоліки (домінування військової та невиконання господарської, демографічної, культурної та інших державотворчих функцій) та сильні сторони (професійна військова підготовка, військова майстерність тощо). Охарактеризувати самобутню козацьку культуру.

Питання для самостійної підготовки:

1. *Захоплення Польщею, Угорщиною та Московським і Молдавським князівствами українських земель.*

Питання передбачає розгляд захоплення Галичини Польщею, включення Північної Буковини до складу Молдавського князівства, Чернігово-Сіверщини – до складу Московії, захоплення Закарпаття Угорщиною. З'ясувати, які це мало політичні, економічні та культурні наслідки для українських земель.

2. *Брестська (Берестейська) унія 1596 року.*

З'ясувати причини церковної унії та особливості її впровадження на українських землях. Розглянути це складне питання краще в контексті історичного розвитку, а також з урахуванням сучасного стану та місця Греко-католицької церкви в історії нашого народу.

3. *Заняття, побут, звичаї, військове мистецтво та морські походи козаків.*

Допомогою при висвітленні цього питання стане фундаментальна праця Д.І. Яворницького «Історія запорізьких козаків» (45).

4. *Козацько-селянські повстання наприкінці XVI – на початку XVII ст.*

У відповіді на це питання треба відзначити, що головною рушійною силою народних виступів було козацтво. Можна виділити дві хвилі активного протесту народних мас проти існуючих порядків: перша – кінець XVI ст. (повстання К. Косинського та С. Наливайка), а друга – на початку XVII ст. Закінчити відповідь треба аналізом причин поразок козацько-селянських повстань: стихійність; неорганізованість; недосконале озброєння повстанців; локальний характер дій, гнучка політика польського уряду, нечіткість програм повстанців тощо. Підкреслити, що незважаючи на поразки, ці повстання мали суттєвий вплив на подальшу історію українського народу.

Теми рефератів:

1. Взаємодія національних культур в Речі Посполитій в епоху Відродження.
2. Перші українські гуманісти та їх внесок у розвиток європейської культури (Юрій Дрогобич, П.Русин та інші за вибором студентів).
3. Острозький православний освітній центр «Острозька академія» та її значення для розвитку української культури.

Література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 23, 25, 28, 33, 36, 40, 41.

Тема 1.5. Становлення козацтва. Національно-визвольна війна. Українська козацька держава

Навчальні питання:

1. Причини, характер, періодизація Національно-визвольної війни під керівництвом Б.Хмельницького.
2. Утворення Української гетьманської держави.
3. Стосунки Війська Запорізького з іноземними державами.
4. Боротьба за владу та період Руїни.
5. Наступ царського уряду на автономію України.

Розкривати перше питання слід з аналізу причин Національно-визвольної війни українського народу. З'ясувати привід та рушійні сили цієї війни. Показати, які цілі переслідувала кожна соціальна група, виборюючи незалежність України. Висвітлюючи хід визвольної війни, необхідно зосередити увагу на найважливіших битвах та їх наслідках.

Відповідь на друге питання – це аналіз процесу формування Української держави. Слід зауважити, що при створенні Війська Запорізького (Гетьманщини) у ході Визвольної війни був використаний досвід Запорізької Січі. Необхідно окреслити такі ознаки Української держави як система політичної влади, територія, політико-адміністративний устрій, судова система і судочинство, право, державні символи, фінансова система, військо, а також її міжнародні зв'язки.

У третьому питанні необхідно розкрити намагання Польщі повернути до свого складу Україну, які призвели до російсько-польської війни, після закінчення якої українці були змушені шукати інших союзників: Швецію, Молдавію, Трансильванію тощо.

У четвертому питанні потрібно розкрити пропольську та проросійську політику гетьманів України. Прихід до влади Юрія Хмельницького, заміна його Іваном Виговським. Підписання ним Гадяцького договору (1658) з Польщею. Повернення до влади Ю.Хмельницького та підписання ним Слободищенського трактату з Польщею (1660). Поділ Гетьманщини на Правобережжя та Лівобережжя та обрання двох гетьманів. Андрусівський мирний договір (1667). Гетьманування П. Дорошенка та спроби об'єднання України. Політична нестабільність, боротьба старшинських угруповань за владу та втручання інших країн втягнули Гетьманщину у війну, що призвели до періоду "Руїни".

У п'ятому питанні необхідно показати кроки царського уряду, направлені на ліквідацію автономії України (призначення царського резидента, створення Першої Малоросійської колегії, передача влади Правлінню Гетьманського уряду, поява першої політичної української еміграції – мазепинців). Слід відзначити, що саме в цю скрутну годину з'явилося цінне історичне джерело –

Конституція Пилипа Орлика, яка було створена у вигнанні. Розкрити демократичність цієї Конституції, її новину для свого часу та основні положення.

Питання для самостійної підготовки

1. *«Березневі статті» та їх місце в історії українського народу.*

При висвітленні питання слід охарактеризувати дипломатичні, економічні, воєнні взаємовідносини між Українською та Московською державами у роки Національно-визвольної війни. Слід відзначити, що Б.Хмельницький і російський цар Олексій Михайлович зовсім по-різному оцінювали значення україно-російського договору 1654 року («Березневі статті»), кожна із сторін бачила в ньому ефективний засіб для реалізації власних планів. Це стало причиною конфліктів уже за життя Б.Хмельницького. Бажано висловити свою аргументовану оцінку історико-юридичної суті цього договору та ролі Б. Хмельницького у процесі розвитку взаємовідносин між Гетьманщиною та Московським царством.

2. *Гетьман Мазепа. Україна в Північній війні. Полтавська битва.*

У відповіді на питання потрібно розкрити намагання І.Мазепи зберегти автономію Гетьманщини у період централізації управління за часів Петра І. Для цього він почав таємні переговори зі Швецією, результатом яких стала Полтавська битва (1709).

3. *Полтавська битва. Правління Івана Скоропадського.*

Необхідно охарактеризувати наслідки Полтавської битви для подальшої долі Української козацької держави. Знищення Батурина та Запорізької Січі. Обрання гетьманом І. Скоропадського.

Теми рефератів:

1. Українська література в другій половині XIII – XVII ст.
2. Козацькі літописи – видатні писемні історичні джерела.
3. Історія створення та діяльності Київської колегії.
4. Місце Гетьманщини в міжнародних відносинах тогочасної Європи.
5. Адміністративно-політичний устрій Слобідської України та Лівобережної Гетьманщини: загальне та відмінне.
6. Останні гетьмани Лівобережжя: І. Скоропадський, П. Полуботок, Д. Апостол та їх спроби зберегти автономний устрій Гетьманщини.

Література: 1, 2, 3, 4, 6, 9, 10, 11, 12, 14, 16, 22, 23, 27, 28, 29, 30, 36, 40, 41, 46.

Тема 1.6. Правобережні та Лівобережні українські землі у другій половині XVIII ст.

Навчальні питання:

1. Остаточна ліквідація автономії України.
2. Антифеодальний та національно-визвольний рух на Правобережжі.
3. Соціально-економічний розвиток українських земель у другій половині XVIII ст.

Відповідаючи на перше питання, треба зазначити, що політичний тиск царизму на Україну у другій половині XVIII ст. привів до того, що українські землі стали звичайною складовою частиною Російської імперії. Після скасування гетьманства (1764) та Запорізької Січі (1775) було взято курс на жорстку централізацію та русифікацію, цілеспрямований розкол українського суспільства.

У відповіді на друге питання треба проаналізувати основні причини посилення боротьби селян та козацтва проти феодального та національно-релігійного гноблення на Правобережжі. Також треба відзначити, що Росія, з одного боку, бачила в гайдамаччині засіб дестабілізації та ослаблення Польщі, а з іншого, не хотіла поширення цього руху на Лівобережжя.

У третьому питанні слід відзначити суперечливий характер соціально-економічного розвитку українських земель у другій половині XVIII ст. Незважаючи на рутинний стан техніки та в цілому екстенсивне господарство, йшов процес формування національного ринку, розвивалися капіталістичні відносини в економіці, збільшувалася товарність виробництва тощо.

Питання для самостійної підготовки:

1. Скасування козацького устрою на Слобожанщині.

В процесі розкриття питання потрібно звернути увагу, що в другій половині XVIII ст. було ліквідовано не тільки Гетьманщину та Запорізьку Січ, але й слобідське козацтво (1765). Результатом наступу царизму на автономію України стало закріпачення селян Лівобережжя та Слобожанщини (1783) і, як наслідок, посилення їх антифеодальної боротьби (повстання в селі Турбаї на Полтавщині тощо).

2. Гайдамацький рух та рух опришків на Правобережжі.

Визначаючи причини гайдамацького руху та руху опришків на Правобережжі слід підкреслити вплив національних факторів на появу та поширення визвольного руху на Правобережжі проти Польщі. Особливу увагу треба звернути на зв'язок антифеодального руху в Росії та в західноукраїнських землях. Гайдамацький та опришківський рухи прискорювали занепад Польщі. Окреслити зміни в політичному становищі Правобережної України та західноукраїнських земель після розділів Речі Посполитої (1772, 1793, 1795).

3. Розвиток української культури. Козацьке бароко.

За вибором студенти можуть підготувати розповіді про архітекторів козацького бароко: С. Ковнір, Я. Погрібняк, І. Григорович-Барський та інші. Або про видатних українських художників Д. Левицького та В. Боровиковського. Або про унікальних композиторів епохи бароко: М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя та інших. Окреслити діяльність та здобутки цих історичних діячів.

Теми рефератів:

1. Значення Запорізької Січі та Гетьманщини в історії України.
2. Григорій Сковорода – філософ, поет, композитор, педагог-просвітител, «український Сократ».
3. Плеяда видатних українських композиторів XVIII століття.
4. Українське козацьке бароко в архітектурі та живопису.

Література: 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 20, 23, 24, 26, 29, 31, 40.

МОДУЛЬ № 2. УКРАЇНА В НОВІТНІЙ ЧАС

Тема 2.1. Українські землі у складі Росії та Австро-Угорщини у XIX - на поч. XX ст.

Навчальні питання:

1. Соціально-економічний розвиток українських земель у складі Російської та Австрійської імперій.
2. Українське національне відродження. «Руська трійця». Кирило-Мефодіївське братство.
3. Реформа 1861 року в Російській імперії. Скасування кріпацтва.
4. Соціально-економічні зміни у другій половині XIX ст.
5. Національно-визвольний рух.

Відповідаючи на перше питання треба зазначити, що економічний та соціальний розвиток українських земель у цей період визначався двома суперечливими, але взаємопов'язаними тенденціями: кризою старих феодальних відносин та структур, які дедалі більше гальмували розвиток суспільства з одного боку, і зародження та формування нових капіталістичних відносин – з іншого. Порівняти економічний розвиток українських земель у складі обох імперій, виділити загальне та відмінне.

Визначити, що національна політика Російської та Австрійської імперій сприяли прискоренню українського національного відродження. Його проявом на західноукраїнських землях стала діяльність гуртка «Руська трійця». А в Наддніпрянщині поява та діяльність Кирило-Мефодіївського братства започаткувала перехід від культурницького до політичного етапу боротьби за національний розвиток України. Члени братства перенесли передові західноєвропейські ідеї на український ґрунт. З'ясувати значення діяльності цих організацій в історії України.

У третьому питанні варто окреслити причини скасування кріпосного права, визначити принципи його відміни і реальне втілення в життя. Слід звернути увагу на відношення селянства до цієї реформи і положення різних категорій селян після реформи. Звернути увагу на обсяги викупних платежів та реальних грошових виплат селян за землю впродовж 49-річного терміну.

Розкриваючи четверте питання необхідно визначити характерні риси модернізації в Російській імперії. Порівняти реформи 60-70-х рр. XIX століття в Росії з реформами в Австрійській імперії 1848 – 1849рр. Підкреслити необхідність їх проведення, розкрити значення, виділити основні положення земської міської, судової, військової, освітньої та фінансової реформ у Російській імперії. З'ясувати особливості економічного розвитку українських земель у складі Росії та Австро-Угорщини в сільському господарстві, промисловості, торгівлі, транспорті, розвитку міст.

У п'ятому питанні необхідно підкреслити, що непослідовність, обмеженість реформ посилювали соціальне напруження. Наприкінці XIX ст. активізувався національний рух в Україні. Слід звернути увагу на циркуляр Валуєва 1863 р. та Емський указ 1876 р., які сприяли зростанню національно-визвольного руху в Наддніпрянщині. Дати характеристику течіям національно-визвольного руху на західноукраїнських землях (москвофіли, народовці, радикали). Підкреслити, що саме на західноукраїнських землях почався процес створення українських політичних партій.

Питання для самостійної підготовки:

Декабристський рух в Україні.

1. У відповіді на це питання треба відзначити, що серед всіх таємних організацій (масони, Малоросійське товариство), що діяли на території України, декабристи були найрадикальнішими. Вони не тільки створили таємні товариства, але й виробили теоретичну модель майбутнього суспільства. Однак вузька соціальна база, недостатня рішучість, ідейні суперечки, неорганізованість дій тощо не дали змоги їм реалізувати їх задуми.

2. Національно-визвольний рух у першій половині XIX ст..

Сформулювати основні постулати українського національного відродження, визначити форми й методи досягнення поставленої мети.

3. Виникнення українських політичних партій.

У питанні необхідно підкреслити, що політизація національного руху привела до створення в кінці XIX ст. перших політичних партій на західноукраїнських землях: РУРП, УНДП, УСДП. В Наддніпрянщині вони почали виникати пізніше: 1900 р. – РУП. Дати коротку характеристику програмним документам цих партій, методам їх боротьби за поставленими цілями. Проаналізувати їх соціальну базу та чисельність.

4. Революція 1905-1907 рр. в Російській імперії.

З'ясувати причини, привід, основні революційні події на українських землях. Звернути увагу на діяльність українських парламентських громад в I та II Державних Думах Росії та інші здобутки національного руху (вихід українською мовою газет та журналів, створення «Просвіт», скасування Валуєвського циркуляру та Емського указу тощо). Підкреслити, що поразка революції сприяла посиленню національного гніту в Наддніпрянщині у 1907 – 1914 рр.

5. Перша світова війна. Українці у першій світовій війні.

З'ясувати плани держав-учасниць війни щодо українських земель, позиції українських політичних партій щодо війни. Розкрити перебіг військових дій на території України. Визначити соціально-економічні та політичні наслідки війни для українського суспільства.

Теми рефератів:

1. Особливості промислового перевороту та зародження ринкової економіки Наддніпрянщини на початку XIX століття.
2. Поширення на українські землі російського та польського суспільних рухів на початку XIX століття.
3. Наслідки та значення подій Австрійської революції 1848 – 1849 років для західноукраїнських земель.
4. Історія утворення перших університетів Наддніпрянщини (Харківського та Київського).
5. Життя і діяльність українських просвітителів (І.П. Котляревського, В.В.Капніста, В.Н. Каразіна та інших за вибором студентів).
6. Особливості економічного розвитку Наддніпрянської України в кінці XIX – на початку XX ст. (процес монополізації промисловості, розвиток сільського господарства).
7. Розвиток самостійницької та автономістської течій в національному русі Наддніпрянщини на межі XIX – XX століть.
8. Земельна реформа П. Столипіна та особливості її запровадження в Україні.
9. Українське образотворче мистецтво XIX – на початку XX ст.
10. Українські підприємці-благодійники (за вибором студентів).
11. Розвиток українського театрального мистецтва XIX – на початку XX ст. «Театр корифеїв»
12. Українське професійне музичне мистецтво на межі XIX – XX ст..

Література: 1, 2, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 23, 25, 29, 30, 33, 41, 42.

Тема 2.2. Українська революція

Навчальні питання:

1. Початок Української революції.
2. IV Універсал УЦР. Проголошення незалежності УНР.
3. Падіння Центральної Ради. Українська держава Павла Скоропадського.
4. Директорія УНР.

У першому питанні висвітлити революційні події у Петрограді у лютому 1917 р., перехід влади до Тимчасового уряду та утворення рад робітничих та солдатських депутатів. Слід розкрити масовий характер національно-визвольного руху в Україні, бажання відновити українську державність у формі автономії. Показати процес створення Центральної Ради на чолі з М. Грушевським та Генерального Секретаріату на чолі з В. Винниченком. З'ясувати основні положення перших трьох універсалів УЦР, проголошення УНР.

При відповіді на друге питання слід простежити еволюцію поглядів політичних сил України щодо самовизначення українців. З'ясувати причини загострення конфлікту УНР з більшовицькою Росією, що привело до проголошення IV універсалу УЦР. Підкреслити, що його підписання дало змогу УНР вести переговори в. Брест-Литовську та підписати мир з державами Четверного союзу і, як наслідок, повернення УЦР до влади разом з німецькими військами.

У третьому питанні розкрити неспроможність УЦР утримати політичну владу, з'ясувати причини її слабкості, що привели до гетьманського перевороту. Характеризувати внутрішню та зовнішню політику гетьмана П. Скоропадського, ставлення населення до гетьманської влади. Звернути увагу на досягнення гетьманату в культурі та освіті.

У четвертому питанні необхідно розкрити причини антигетьманського повстання та прихід до влади Директорії УНР, її внутрішню та зовнішню політику. Відновлення нею чинності усіх законів УНР. Загроза повної окупації та пошук шляхів врегулювання відносин з Польщею. Розкрити історичне значіння Акту злуки для українців.

Питання для самостійної підготовки:

1. *Процес утворення та еволюції Центральної Ради.*

Розкрити причини виникнення та специфіку діяльності Центральної Ради, її відносини з Тимчасовим урядом, Антантою та більшовиками. З'ясувати причини, перебіг та підсумки першої війни радянської Росії з УНР

2. *Відтворення радянської влади в Україні.*

У наступному питанні розкрити причини швидкого просування більшовиків під час війни з УЦР та Директорією УНР. Встановлення більшовицького режиму та причини антибільшовицьких повстань. Радянсько-польська війна та її наслідки. Розкрити причини поразки національно-демократичної революції в Україні та її наслідки для українського народу.

Теми рефератів:

1. Внутрішня та зовнішня політика ЗУНР.
2. Причини, хід та підсумки Першого та Другого походів військ УНР.
3. Український мистецький авангард початку ХХ ст.
4. Події Української революції в культурі та мистецтві

Література: 1, 2, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 22, 23, 24, 26, 30, 32, 37, 38, 39, 41, 42.

Тема 2.3. Україна в 20-30-х роках ХХ ст.

Навчальні питання:

1. Впровадження НЕПу.
2. Індустріалізація. Колективізація.
3. Культура 20-х – 30-х рр.
4. Сталінський тоталітарний режим.

В першому питанні необхідно висвітлити чинники кризового стану в економіці, які були пов'язані з політикою «воєнного комунізму», що призвів до впровадження нової економічної політики. Порівняти політику «воєнного комунізму» та нову економічну політику (неп) в промисловості, торгівлі, сільському господарстві. Виділити економічні та соціальні наслідки цієї політики та причини її згортання.

У другому питанні варто розкрити причини, передумови, джерела фінансування та особливості індустріалізації на Україні, визначити етапи здійснення індустріалізації, а також її підсумки та значення. Рекомендовано обмірковувати альтернативу форсованої індустріалізації. Розкрити економічні та політичні причини колективізації. Звернути увагу на розбіжність проголошених та здійснених принципів колективізації. Розкрити її етапи та наслідки. Голодомор 1932-33 рр. в Україні та його наслідки.

У третьому питанні з'ясувати суть політики «коренізації» та розвиток національної культури у 20-х роках ХХ ст. Причини та наслідки процесу «українізації». Докорінні зміни в культурному розвитку 30-х років - наступ на українську культуру, «розстріляне відродження».

У четвертому питанні слід охарактеризувати масовий терор, який став продовженням репресій на Україні. Фактичне припинення національного розвитку України.

Питання для самостійної підготовки:

1. *Утворення Союзу Радянських соціалістичних республік.*

З'ясувати причини створення СРСР та вступу УСРР в СРСР. Визначити основні органи державної влади створеної країни. З'ясувати, які наслідки для українців мав вступ УСРР до Радянського Союзу.

2. *Західноукраїнські землі в 1921-1939 рр.*

Розкрити становище західноукраїнських земель, які знаходились під владою Польщі, Румунії та Чехословаччини. Розкрити стан економіки, розвиток промисловості, сільського господарства та суспільно-політичного життя.

Теми рефератів:

1. Голод 1921-1923 рр. та голодомор 1932 – 1933 рр.: загальне та відмінне.
2. Політичні процеси в Україні 20 - 30-х рр.: причини та наслідки для українського суспільства.
3. Політика більшовиків щодо релігії та церкви в Україні в 20 - 30-х рр. XX ст.
4. «Бойчукізм» - феномен українського мистецтва на початку XX ст.
5. Український культурний ренесанс 20 – 30-х рр. XX ст.
6. Українська культура за умов тоталітаризму.

Література: 1, 2, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 16, 21, 25, 27, 30, 33, 39, 41, 45.

Тема 2.4. Україна в роки Другої світової війни (1939-1945)

Навчальні питання:

1. Приєднання західноукраїнських земель до УРСР.
2. Українські землі в планах німецького командування. Основні події війни.
3. Нацистська окупація та рух Опору на українських землях.
4. Визволення українських земель від німецько-фашистських загарбників.

При розкритті першого питання слід акцентувати увагу на зовнішньополітичних планах СРСР щодо західноукраїнських земель. Пакт Молотова-Ріббентропа. Початок радянської Західної України, її зміст та наслідки.

У відповіді на друге питання слід акцентувати увагу на роль, що відводилися українським землям у стратегічних планах Німеччини. З'ясувати стратегічні помилки радянського керівництва на першому етапі війни та процес окупації українських земель. Охарактеризувати перебіг найважливіших військових подій 1941 – 1945 рр. на українських землях.

Наступне питання повинне висвітлити грабіжницький, антилюдський характер гітлерівського окупаційного режиму, що був спрямований на пограбування українських земель і перетворення України у сировинну та продовольчу колонію Німеччини. Слід визначити причини виникнення руху Опору в Україні та показати, що поряд з радянським підпіллям та партизанським рухом, існував національний український визвольний рух опору під проводом ОУН-УПА.

У четвертому питанні треба розкрити значення визволення українських земель від фашистських загарбників, основні результати та наслідки війни для України, внесок українського народу в перемогу над Німеччиною та її союзниками.

Питання для самостійної підготовки:

1. Хід бойових дій на Україні на першому етапі війни: червень 1941 – липень 1942 рр.

У відповіді на питання треба проаналізувати причини невдач радянських військ на першому етапі радянсько-німецької війни. Некомпетентність військово-політичного керівництва, матеріальну невідповідність до бойових дій тощо. Але слід відзначити також, що героїчний опір Червоної армії затримав просування німецьких армій та зірвав план «бліцкригу».

2. Визволення українських земель (грудень 1942 – жовтень 1944).

Необхідно проаналізувати основні бойові операції по визволенню українських територій (визволення Харкова, Києва, Корсунь-Шевченківська битва, визволення Правобережжя та Криму).

3. Причини утворення УПА та її структура.

Визначити основні етапи діяльності ОУН та створення нею УПА. Дати коротку характеристику її лідерам. УПА після завершення Другої світової війни.

Теми рефератів:

1. Оборонні бої на території України.
2. Партизанський рух на українських землях.
3. Розвиток української культури в роки війни.

Література: 1, 2, 4, 7, 8, 9, 10, 12, 30, 45, 46.

Тема 2.5. Україна в другій половині 40-х – першій половині 80-х років ХХ століття

Навчальні питання:

1. Післявоєнна відбудова. Голод 1946-1947 року. Радянізація Західної України. Боротьба з підпіллям ОУН УПА.
2. Десталінізація. Економічні реформи 1965 р. та їх наслідки.
3. Посилення застійних та кризових явищ у економічному та політичному житті.

При відповіді на перше запитання слід визначити, що у період відбудови народного господарства України, радянське керівництво повернулось до довоєнної моделі розвитку, тобто до екстенсивної індустріалізації на базі розвитку кількох галузей важкої промисловості за рахунок експлуатації сільського господарства, що і було одним з чинників голоду 1946-1947 року. Необхідно також показати зміни, що відбулися в результаті радянізації Західної України: з одного боку – докорінна модернізація економічного потенціалу, створення нових галузей промисловості, системи середньої та вищої освіти, системи соцзахисту, а з іншого – примусова колективізація, терор, депортація населення, знищення УГКЦ, наслідком чого став масовий опір владі під проводом ОУН-УПА.

У другому питанні доцільно вказати, що особливою рисою процесу десталінізації в Україні була певна децентралізація управління, зростання повноважень місцевих органів влади, спроба реалізації програми інтенсивного розвитку сільського господарства, повернення частки депортованого населення. Слід відзначити, що реформи 1965 року носили суперечний характер та були спробою вмонтувати елементи економічного стимулювання в командно-адміністративну систему. Розгорталися два взаємовиключні процеси: посилення централізму в економіці та використання ринкових економічних регуляторів.

У третьому питанні треба проаналізувати причини кризових явищ у суспільстві, а саме: зростаючу бюрократизацію, нездатність командно-адміністративної системи пристосуватися до вимог НТР, зрівнялівка в оплаті праці, екстенсивний розвиток та затратність виробництва тощо. Зазначити, що ці фактори приводили до зниження економічного потенціалу України в СРСР. Розкрити сутність брежнєвського внутрішньополітичного «застою», який полягав у збереженні існуючого ладу, зміцненні політичного монополізму КПРС тощо.

Питання для самостійної підготовки:

1. *Зовнішньополітична діяльність УРСР у перші повоєнні роки.*

Треба акцентувати увагу на успіхах української дипломатії, особливо на роль у створенні ООН. Але слід відзначити, що зовнішня політика України була хоча ефективним, але додатковим інструментом для здійснення зовнішньополітичних намірів керівництва СРСР.

2. *Ідеологічний тиск радянської влади на культурні процеси в Україні. Боротьба з українським націоналізмом.*

При відповіді на питання треба показати як саме стверджувалися ідеологічні доктрини в УРСР у повоєнні роки. Слід розповісти про активізацію пропагандистської обробки населення та посилення тиску на інтелігенцію, що суттєво гальмувало національний розвиток України.

3. *Дисидентський рух*

З'ясувати причини зародження дисидентського руху, його течії, соціальну базу. Необхідно показати негативне ставлення влади до дисидентів та боротьбу з ними.

Теми рефератів:

1. Прояви політико-ідеологічної кризи радянського ладу в Україні.
2. Культура та духовне життя в Україні 50-80-х рр.
3. Нерозв'язані проблеми підвищення життєвого рівня народу.
4. Кадрові зміни в політичному керівництві УРСР 1953 – 1972 та їх вплив на українське суспільство.

Література: 1, 2, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 12, 16, 23, 30, 39, 41, 44.

Тема 2.6. Поглиблення кризи тоталітаризму в СРСР. Розпад Радянського Союзу і відродження незалежності України (1985-1991)

Навчальні питання:

1. Спроби перебудови та системна криза внутрішньої та зовнішньої політики СРСР.
2. Загострення політичної та економічної кризи в УРСР.
3. Політичні передумови формування незалежної Української держави та проголошення незалежності України.

У відповіді на перше питання треба відзначити внутрішні та зовнішні ознаки кризового стану економіки СРСР в середині 80-х рр. Вказати, що «перебудова» була спробою деякої модифікації тоталітарного режиму в СРСР, що і привело до її фактичного провалу.

У відповіді на друге питання треба проаналізувати причини загострення політичної та економічної кризи 1990 року в Україні: нездатність КПРС та КПУ вчасно та адекватно реагувати на суспільні вимоги, порушення виробничих зв'язків, запровадження карткової системи на деякі товари тощо. Як результат – розгортання страйкового руху у промислових регіонах України та висування не тільки економічні, але і політичних вимог.

У відповіді на третє питання доцільно розкрити причини заколоту ДКНС як останньої спроби політичної верхівки СРСР втримати владу та цілісність держави. Висвітлити політичну позицію керівництва України під час серпневих подій 1991 року, значення грудневого референдуму 1991 року, який не тільки підтвердив вибір українського народу, але і відкрив шлях до міжнародного визнання України.

Питання для самостійної підготовки:

1. Діяльність націонал-патріотичних суспільних та політичних організацій в Україні.

Важливо підкреслити величезну роль низки суспільних та політичних організацій України у пробудженні національної свідомості українського народу, обґрунтуванні та поширенні ідей створення незалежної держави. Особливу увагу треба приділити діяльності «Спілки письменників України», Народного Руху України, «Просвіт», Української республіканської партії тощо.

2. Прийняття Декларації про державний суверенітет України (16.07.1990).

Звернути увагу на розгортання соціального та національного руху в українському суспільстві, що привели до прийняття цього документу. Проаналізувати його зміст та історичне значення.

Теми рефератів:

1. Політика гласності та вибух на Чорнобильській АЕС.
2. Зародження багатопартійності в Україні.

Література: 1, 2, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 15, 23, 30, 39, 41, 42.

Тема 2.7. Україна в умовах незалежності

Навчальні питання:

1. Початок державотворчих процесів.
2. На шляху до економічної незалежності
3. Становище в соціальній сфері.

4. Сучасні проблеми України.

Відповідаючи на перше питання, треба показати, як на межі 80-90 років ХХ ст. в Україні розпочався і набув подальшого розвитку процес руйнування адміністративно - командної системи управління і демократизації соціально-економічного та державно-правового ладу. З'ясувати історичне значення Акта проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року. Результати всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року. Прийняття державної символіки, формування інституту громадянства, заснування Збройних сил, прийняття Конституції України 1996 року.

У відповіді на друге питання слід визначити, в чому полягає суть перехідного періоду в економічній сфері. Проаналізувати моделі переходу до ринку, запропоновані світовим досвідом. Проаналізувати приватизацію засобів виробництва, лібералізацію цін та грошову реформу в Україні. Розкрити основні тенденції та проблеми розвитку економіки незалежної України.

Переходячи до висвітлення третього питання, слід мати на увазі, що проголошення незалежності України поклало початок перехідного періоду, суть якого у переході до якісно нового етапу суспільного розвитку: в політичній сфері – це перехід від тоталітаризму до демократії; в економіці – перехід від командно-адміністративної системи до ринкової; в соціальній сфері - перехід від уявлення про людину як «гвинтика» до людини активного творця власної долі; в гуманітарній сфері – перехід від класових до загальнолюдських цінностей; в міжнародній сфері – від об'єкта до суб'єкта геополітики. В соціальній сфері на сьогодні гостро стоїть питання диференціації суспільства.

В четвертому питанні слід звернути увагу на гострі проблеми сучасності: війна на сході України, втрата частини територій, економічні проблеми, загострення соціальної кризи, утвердження гендерної рівності тощо.

Питання для самостійної підготовки:

1. Зовнішня політика сучасної України.

Розглянути основні напрямки розвитку зовнішньої політики незалежної України. Звернути увагу на інтегрування України в європейське та світове співтовариство (вступ до СОТ у 2008 р., підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 р. тощо).

2. Нові тенденції в освіті.

Підкреслити, що незважаючи на певні кризові явища, все ж у розвитку освіти відбуваються певні зміни: демократизація та гуманітаризація освіти, індивідуалізація навчально-виховного процесу, варіативність навчальних програм, поєднання вітчизняного і світового педагогічного досвіду, приведення освіти у відповідність до сучасного інформаційного суспільства тощо. Нині реалізується програма входження України до єдиного європейського та світового освітнього простору в рамках Болонського процесу (з 2005 р.), проте в освітній сфері існує і багато проблем.

Теми рефератів:

1. Українська армія: проблеми та перспективи розвитку.
2. Українська економіка: проблеми та перспективи розвитку.
3. Нові тенденції в культурному житті України.

Література: 1, 2, 5, 7, 8, 9, 10, 12, 23, 30, 39, 41, 42, 43.

ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Освітньо-професійна програма вищої освіти за спеціальністю 261 «Пожежна безпека» галузі знань 26 «Цивільна безпека» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.
2. Багалій Д.І. Історія Слобідської України. – К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 256 с.
3. Балущок В. Українська етнічна спільнота. Етногенез, історія, етнімія. - Біла Церква,

2008. – 303 с.

4. Бойко О.Д. Історія України. Посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 717 с.
5. Відейко М. Ю. Україна: від Трипілья до Антів. – К., 2008. – 279 с.
6. Гонтаренко Л.О., Хорошев О.М. Історія України: конспект лекцій. – Х.: НУЦЗУ, 2014. – 68 с.
7. Історія України: підручник // В.М. Литвин, - 3-тє допрац. та доповн. видав. – К.: Наукова думка, 2013. – 991 с.
8. Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів // О.М. Бут, М.І. Бушин, Ю.І. Вовк. – Черкаси: ЧДТУ, 2016. – 644 с.
9. Історія України: підручник // В.А. Качкан, В.М. Левандовський, О.Б. Величко. - 2-е вид. – К.: Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Медицина», 2018. – 360 с.
10. Історія України: хрестоматія. – К.: Наукова думка, 2013. – 1056 с.
11. Історія українського мистецтва. У 5-ти т. – К.: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України. - Т.1. Мистецтво первісної доби та стародавнього світу, 2008. – 710 с.; Т.2. Мистецтво середніх віків, 2010. – 1296 с.; Т.3. Мистецтво другої половини XIV – XVIII століть, 2011. – 1088 с.; Т.4. Мистецтво XIX століття, 2006. – 760 с.; Т.5. Мистецтво XX століття, 2007. – 1048 с.

Додаткова:

11. Антонович В.Б. Про козацькі часи на Україні. – К.: Дніпро, 1991. – 238 с.
12. Апанович О. Гетьмани України і кошові отамани Запорізької Січі. – К. Либідь, 1993. – 288 с.
13. Баран В.Д., Баран Я.В. Історичні витоки українського народу. – К.: Генеза, 2005. - 208 с.
14. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917-1953). Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. – К.: «Либідь» - Військо України, 1994. – 686 с.
15. Боплан Г.Л. Опис України. Пер. з фр. Я.І. Кравця, З.П. Борисюк. – К., 1990.
16. Борщак І. Мазепа, Орлик, Войнаровський - Львів: Червона калина, 1991. – 256 с.
17. Брайчевський М.Ю. Утвердження християнства на Русі. – К.: Наукова думка, 1988. – 264 с.
18. Володарі гетьманської булави: історичні портрети. – К.: Варта, 1995. – 557 с.
19. Гаврош О. Нескорена Карпатська Україна. – Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2019. – 368 с.
20. Гай-Нижник П.П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917-1920). – К.: Щек, 2010. – 304 с.
21. Історія та культура України // М.І. Бушин, О. Бут, О. Гуржій, С. Ховрич. – Черкаси, 2018. – 1158 с.
22. Історія України в особах IX-XVIII ст. - К.: Україна, 1993. – 395 с.
23. Історія України в особах XIX-XX ст. – К.: Україна, 1995. – 480 с.
24. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX століття). – Львів: Світ, 1992. – 702 с.
25. Колективізація і голод на Україні 1929-1933. Збірник документів і матеріалів.—К.: Наукова думка, 1992. – 736 с.
26. Костомаров М. Історія України в життєписах визначніших її діячів. – К.: НБУ ім. Ярослава Мудрого, 2015. – 493 с.
27. Крип'якевич І. Історія України. – Львів: Світ, 1992. – 519 с.
28. Лазарович М.В. Історія України: навчальний посібник. – К.: Знання, 2013. – 685 с.
29. Листи українських гетьманів // Уклав Д.Журавльов. – Х.: Фоліо, 2012. – 224 с.
30. Литвин М.Р. Проект «Україна». Галичина в Українській революції 1917-1921. – Львів, 2015. – 380 с.
31. Маланюк Є.Ф. Нариси з історії нашої культури. – К.: АТ «Обереги», 1992. – 80 с.
32. Мишко С. Нариси ранньої історії Русі-України. – К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 228 с.
33. Мицик Ю. Іван Виговський.. – Х.: Фоліо, 2010. – 120 с.
34. Петровський М. Історія України в документах і матеріалах. Київська Русь і феодальні князівства XII – XIII ст.. – К.: Центр навчальної літератури. 2019. – 310 с.
35. Сергійчук В.І. Національна символіка України. – К.: Веселка, 1992. - 109 с.

36. Сергійчук В.І. Симон Петлюра і єврейство. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка. Центр українознавства, 2006. – 147 с.
37. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія української конституції. – К.: Право, 1997. – 443 с.
38. Таїрова-Яковлева Т. Коліївщина: великі ілюзії. – К.: Кліо, 2019. – 256 с.
39. Танцюра В.І. Політична історія України: навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2008. – 552 с.
40. Хорошев О.М. Історія України. Методичні рекомендації до семінарських та практичних занять і самостійної роботи студентів. – Х.: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2013. – 190с.
41. Храбан І.А. Система європейської безпеки і напрямки воєнно-політичної інтеграції України до її структур. – К.: Варта, 2005. – 544 с.
42. Шаповал Ю.І. Петро Шелест. – Х.: Фоліо, 2013. – 127 с.
43. Шаповал Ю.І. Україна 20-50-х років: сторінки ненаписаної історії. – К.: Наукова думка, 1993. – 350 с.
44. Шаповал Ю.І. УПА: сторінки історії. – К.: Знання, 2007. – 92 с.
45. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків. У 3-х томах. – К.: Центр навчальної літератури, 2019. – Т.1. – 580 с.; Т.2. 1471 – 1686 роки. – 560 с.; Т.3. 1686 – 1734 роки. – 558 с.